

Касперович Юлія Володимирівна**Kasperovych Yuliia**

канд. екон. наук,

старша наукова співроб. відділу економічної стратегії,

Національний інститут стратегічних досліджень,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-0174-113X

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДЯН ДО ПРОТИДІЇ ПОДАТКОВИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Україна має природно сильне та активне громадянське суспільство, яке впевнено відрізняє нас від країни-агресорки рф. Його історія почалася з часів народного віче у Київській Русі та козацьких рад у Запорізькій Січі. Його зусиллями відбулися два майдани у 2004 р. та 2013–2014 рр. Його згуртованістю Україна утримала стійкість у перший період з 2014 р. та повномасштабної війни з 24.02.2022 р. Особливим суспільним феноменом стали масове волонтерство та донати як добровільне самооподаткування або т. зв. «податок солідарності».

Нині в умовах повномасштабної війни всі сплачені до Державного бюджету України податки спрямовуються на фінансування оборони. Тобто сплачені кошти є запорукою безпеки для кожного громадянина та їх родин. І навпаки, ухилення від сплати податків та корупція є мародерством – крадіжкою в армії. А відтак вони підривають безпеку кожного та віддаляють Перемогу.

Із затягуванням війни постала вимушена потреба підвищення податків. Громадяни у соціальних мережах та бізнес-асоціації у відкритих листах імперативно вказують державі на нагальну необхідність підвищення ефективності заходів детінізації економіки (яка досі оцінюється на рівні 40 % ВВП [1], або від 500 млрд грн до 420–430 млрд грн податками [2]) шляхом подолання поширених схем ухилення від оподаткування та корупції. Таке дорікання є справедливим. Адже досі залишаються поширеними очевидні для громадян схеми контрабанди та «сірого» імпорту, виплати заробітних плат «у конвертах», нелегального обігу підакцизної продукції – тютюну, алкоголю та пального, нелегального грального бізнесу, зловживання спрощеною системою оподаткування тощо.

Існування схем не залишає громадян байдужими. У соціальних мережах новини про випадки податкових, митних правопорушень та хабарництва викликають масові обурення. Такі негативні суспільні настрої необхідно трансформувати в активно організовану конструктивну громадську протидію поширеним практикам ухилення та мінімізації оподаткування.

Контролюючі податкові та митні, правоохоронні органи мають обмежений кадровий, матеріальний та часовий ресурс. А податкові правопорушення в Україні, на жаль, мають масштабний, тривалий та вкорінений характер. У такому випадку точковий контроль має обмежений короточасний ефект. Відтак необхідний суцільний наскрізний громадський контроль у галузевому та регіональному вимірах. Адже лише громадяни регулярно на систематичній основі можуть відстежувати масштаб та тривалість порушень у власних населених пунктах – містах, селищах та селах. Наприклад, відстежувати точки нелегальної торгівлі підакцизними товарами та/або нелегальні гральні заклади щоденно ведучи дітей до школи та/або по дорозі з дому на роботу й назад.

Крім того, існують підстави вважати, що деякі податкові правопорушення відбуваються під прикриттям корумпованих представників податкових та правоохоронних органів. У такому випадку незалежний громадський контроль є універсальним та незамінним інститутом.

Існують різні схеми податкових та митних правопорушень. В одних схемах можливість громадського контролю є більшою (фіскальні чеки, точки продажу підакцизної продукції), в інших – меншою. Потенціал залучення до контролю, безперечно, є всюди дуже значним. Але донині він залишається недооціненим та недовикористаним на практиці, а тому має бути кількісно посиленим та якісно організованим, у т.ч. за допомогою цифрових інструментів. Потужним є потенціал залучення активних пенсіонерів, зокрема ветеранів військової служби, ветеранів правоохоронних, податкових та митних органів. Вагому роль відіграє аналітична робота експертів та науковців, медійна активність журналістів-розслідувачів.

Існує потужна мотивація громадян України жити у вільній правовій соціальній європейській державі. Як зазначав професор А. С. Гальчинський: *«Соціальний капітал є чинником економічного розвитку... В умовах сучасного розвитку найбільш адекватною формою утвердження соціального капіталу є мережева організація відповідних взаємозв'язків»* [3, с. 559-563]. Таким чином, громадяни проявляють активну державницьку позицію, повідомляючи органи влади та журналістів про податкові правопорушення.

Громадяни активні в ініціюванні та підписанні петицій Президенту України, Кабінету Міністрів України та Верховній Раді України, у т.ч. на податкову тематику. Паралельно, завдяки системі «Prozorro», вони активно долучаються до контролю публічних закупівель у процесі відновлення. Публічний суспільний резонанс часто стає запобіжником зловживань та порушень.

Численні звернення громадян щодо податкових правопорушень надходять до Верховної Ради України в особі профільного Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики та народних депутатів України зокрема. Після ухвалення Закону України «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» від 19.12.2019 р. № 400-IX вони стали дієвим інститутом. Так, численні звернення від громадян та громадських організацій про податкові порушення надходять до Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з економічної безпеки, зокрема, щодо точок нелегального продажу підакцизної продукції та організації грального бізнесу.

Існують різні способи звернення громадян до податкових органів із повідомленням про факти порушення законодавства. На сайті Державної податкової служби України разом із традиційною та електронною поштою також пропонується можливість подати звернення громадянина через контакт-центр ДПС (модернізований у 2023 р.) або Електронний кабінет платника. ДПС пропонує цифрові сервіси «Пошук фіскального чека» та «Пошук марки акцизного податку» в Електронному кабінеті платника, які дають можливість перевірити їх справжність. На основі прийнятого Закону України від 29.06.2023 р. № 3173-IX очікується з 2026 р. оновлений цифровий сервіс «Електронна акцизна марка» [4].

Крім того, з 14.07.2022 р. ДПС запустила новий цифровий інструмент для громадян – чат-бот «StopViolationBot» на базі месенджера Telegram. За його допомогою будь-яка особа в будь-який час доби чи місця перебування може оперативно проінформувати ДПС про відомі факти ймовірних порушень законодавства, зокрема: незастосування РРО / ПРРО, невидачу чеків; торгівлю без ліцензії, порушення порядку реалізації підакцизної продукції; відмову у розрахунку банківською карткою; здійснення господарської діяльності без державної реєстрації; неоформлення трудових відносин із найманими працівниками; завищення цін на продовольчі товари, лікарські засоби, пальне.

Повідомлялося, що за 6 місяців 2023 р. за допомогою чат-боту до ДПС надійшло понад 500 повідомлень про порушення суб'єктами господарювання законодавства, контроль за якими здійснюють податкові органи. Втім, чат-бот не забезпечує ідентифікації скаржника та надання йому зворотного зв'язку.

З 28.09.2023 р. ДПС запустила мобільний застосунок «Моя податкова». Але цифрові бот та мобільний застосунок ДПС не набули такої масової популярності та лояльності користувачів, якої вже набув мобільний застосунок «Дія» від Мінцифри (20 млн користувачів станом на початок 2024 р.). А відтак вони не дають настільки ж необхідного

широкого охоплення аудиторії для посилення дієвості інституту незалежного громадського податкового контролю.

Як зазначає у річному звіті ДПС [5, с. 124-125], у 2023 р. ДПС забезпечено кваліфікований і своєчасний розгляд звернень громадян відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян». Впродовж 2023 р. до ДПС надійшло 8 577 звернень громадян, із них поштою (безпосередньо від громадян) – 2 510 (29,3 % від загальної кількості звернень), засобами електронного зв'язку, через мережу «Інтернет» (безпосередньо від громадян) – 3 467 (40,4 % від загальної кількості звернень) тощо. Основні питання, які порушувались у зверненнях, стосувалися інформування про ухилення від сплати податків – 1 801. Із великим відривом була решта питань, а саме питання контрольно-перевірочної роботи (у т.ч. щодо штрафних санкцій, проведення перевірок) – 547, реєстрації та обліку платників – 499 тощо. Таким чином, існують усі підстави вважати, що громадяни є активними союзниками влади проти недобросовісного бізнесу та корупції.

З метою зміцнення інституційних засад залучення громадян до протидії податковим правопорушенням доцільно рекомендувати:

1. Налагодити на постійній основі просвітницьку кампанію популяризації значення сумлінної сплати податків для фінансування зміцнення національної безпеки і оборони. Інформувати, як низька податкова культура призводить до втрат доходів бюджету (і в яких обсягах), а відтак – призводить до втрат людських життів, погіршує матеріально-технічне забезпечення армії, віддаляє Перемогу та погіршує перспективи соціально-економічного відновлення України.

2. Використати комунікаційний потенціал соціальних мереж (Facebook, Instagram, X, LinkedIn, TikTok тощо) та каналів месенджерів (Telegram, WhatsApp) для залучення громадян, зокрема медійно активної молоді, професійних спільнот до інформаційно-просвітницької кампанії з протидії ухиленню та мінімізації оподаткування. Залучити бізнес, громадських активістів, лідерів громадської думки, ветеранів, блогерів, діячів культури та мистецтва, спорту до зазначеної кампанії.

3. Імплементувати у мобільний застосунок «Дія» можливість громадянам повідомити ДПС про податкові правопорушення із функціями:

- повідомити про наступні порушення: нелегальну зайнятість, невидачу фіскального чека, продаж нелегальної підакцизної продукції, нелегальні наземні точки грального бізнесу, нелегальні гральні сайти та мобільні додатки тощо;

- повідомити про факти дропінгу та міскодингу;

- надіслати фото фіскального чека, який не був знайдений у базі даних ДПС;

- вказати геолокацію фото- та відео-фіксації порушення на інтерактивній карті;

- долучатися громадянам до вже існуючої скарги (як це, наприклад, можливо із комунальними сервісами м. Києва);

- подальший зворотний зв'язок з громадянами від податкових та правоохоронних органів щодо реагування на звернення.

Підсумовуючи, зміцнення інституційних засад залучення громадян до протидії податковим правопорушенням, у т.ч. за допомогою сучасних цифрових інструментів, є важливим для забезпечення економічної безпеки та стійкості в умовах довготривалої повномасштабної війни.

Список використаних джерел:

1. 40 % української економіки перебуває в тіні – Свириденко. 26.06.2024. URL: <https://unn.ua/>
2. Тіньова економіка коштує бюджету 420 мільярдів – Гетманцев. 15.10.2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/10/15/720580/>

3. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення : курс лекцій. Київ : АДУФ-Україна, 2010. 572 с.

4. Електронна акцизна марка. Цифрове рішення для боротьби з тіньовим ринком тютюну та алкоголю. URL: <https://e-excise.org.ua/>

5. Звіт про виконання Плану роботи Державної податкової служби України на 2023 рік. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/396505.html>